

EBH-bladet

Nyhetsbrev för oss som jobbar med EBH

Nr 2 • 2019

Försvarsinspektören förbereder sig för framtiden.

Det senaste decenniet har Försvarsinspektören upplevt hur kunskapsläget och medvetenheten om PFAS-problematiken och de utmaningar som vi står inför ökat dramatiskt i samhället i stort, speciellt de senaste åren. Idag finns ett betydligt större kunskapsunderlag än för 20 år sedan, men det finns fortfarande många viktiga lärdomar att göra. I avvaktan på bättre tekniker så är det därför viktigt att se till så att dagens åtgärder inte omöjliggör framtida saneringar.

Försvarsinspektören för hälsa och miljö (FIHM) hette tidigare Generalläkaren, men bytte namn under 2017. FIHM är en tillsynsfunktion som utövar tillsyn över fyra olika verksamhetsutövare: Försvarsmakten, Fortifikationsverket, Försvarets Materielverk och Försvarets Radioanstalt. Tillsynen sträcker sig över hela Sverige, men även utomlands.

Organisatorisk tillhör vi Försvarsmaktens högkvarter, men när vi utövar tillsyn lyder vi under regeringen för att säkerställa vår oberoende ställning. FIHM utövar tillsyn och kontroll inom så vitt skilda områden som miljöbalken, livsmedelsäkerhet, hälso- och sjukvård, strålskydd, djurskydd samt naturtillsyn. I det civila samhället motsvarar våra arbetsuppgifter bland annat de som återfinns på länsstyrelserna, kommunerna, Strålskyddsmyndigheten, Inspektionen för vård och omsorg och Skogsstyrelsen. Våra arbetsuppgifter är därför mycket varierande.

Varför har FIHM så många PFAS-ärenden?

Ett stort arbetsområde för FIHM:s miljö- och hälsoskyddssektion, bestående av 12 personer, är föroreningar av olika slag och just nu läggs stort fokus på PFAS-ämnen. För FIHM:s del började det med att dåvarande Generalläkaren tog upp problemet vid försvarets brandövningsplatser i Halmstad 2009 efter att provtagning i samband med periodiska besiktningar 2008 och 2009 visat

på höga halter av PFAS i anslutning till brandövningsplatserna. Frågorna som väcktes med anledning av provtagningarna blev därmed startskottet på ett arbete som skulle visa sig vara både utmanande och spännande. Till en början låg fokus på PFOS, ett av många PFAS-ämnen, och dess förekomst i filmbildande brandskum av typen AFFF (Aqueous Film Forming Foam).

Dåvarande Generalläkaren fick kännedom om att det skulle bli förbjudet att använda brandskum innehållande PFOS inom kort och ett inventeringsarbete startades inom Försvarsmakten och Fortifikationsverket i syfte att kartlägga var PFOS hade använts.

Foto: Jimmy Croona/Combat Camera/
Försvarsmakten.

Inventeringsarbetet fick extra fart år 2011 efter att några studenter från ITM (Institutet för Tillämpad Miljövetenskap vid Stockholms Universitet) hittat PFAS i en vattentäkt i Botkyrka kommun, strax söder om Stockholm, vilket kunde härledas till en före detta militär flygbas i närområdet. Vattentäkten stängdes och kommunen kopplade på området till ett annat vattenverk. Därefter har man funnit PFOS och andra PFAS-ämnen på både väntade och oväntade platser samt i diverse produkter.

Inom försvarssektorn har AFFF-brandskum framförallt använts av räddningstjänsten på flygbaserna. Filmbildande skum används fortfarande, dock används endast skum utan tillsats av PFOS, och till övning används övningsskum.

Foto: Jimmy Croona/Combat Camera/
Försvarsmakten.

Flygverksamheten är omgiven av många säkerhetsregler och det finns bland annat bestämmelser om hur snabbt en eventuell brand ombord på ett kraschat plan ska släckas för att rädda både liv och material, speciellt med tanke på att planen kan vara bestyckade. Reglerna har medfört att det på varje flygbas finns en räddningsstyrka, redo att rycka ut närhelst flygverksamhet pågår. För att säkerställa att man klarar de satta tidsgränserna kan brandskum, som hjälper till att släcka elden, komma att användas i ett skarpt läge.

PFOS har, i enlighet med förbudet, fasats ut från verksamheterna, men spåren från användningen finns kvar än i dag. Denna typ av skum har även använts i samhället i övrigt, till exempel hos det civila brandförsvaret, i sprinklersystem på industrier och i vanliga handbrandsläckare, vilket gör att det är komplext att utreda ansvaret för många föroreningsituationer. Det är dessutom inte förbjudet att använda andra typer av filmbildande brandskum, vilket innebär att det med största sannolikhet pågår en fortsatt spridning av PFAS än i dag.

Dagsläget

I dagsläget har FIHM ungefär ett 80-tal pågående PFAS-ärenden och vi utökade nyligen bemanningen för att möta det ökande behovet av tillsyn inom området. Vissa ärenden är av enklare karaktär där vi ser indikationer på ingen eller en mycket begränsad omgivningspåverkan, medan andra ärenden är betydligt mer komplexa.

Till de mer komplexa ärendena räknar vi bland annat Försvarsmaktens flygbaser, tex. Ärna i Uppsala, Kallinge i Blekinge och Halmstad garnison i Halland. Det är platser där historisk användning av framförallt AFFF-brandskum har skapat en komplex föroreningsituation. Alla platser har dessutom sina unika egenskaper och utmaningar, varför utredningar och eventuella åtgärder måste anpassas efter de lokala förutsättningarna.

Framtiden

För att få en bättre struktur på tillsynen arbetar FIHM på att ta fram kriterier som ska ligga till grund för en prioriteringslista för våra föroreringsärenden, framförallt PFAS-föroreningar. Eftersom det i dagsläget inte finns någon välbeprövad teknik som kan användas som helhetslösning behöver varje fall noggrant utredas innan man kan komma fram till vilken eller vilka åtgärder som kan vara lämpliga på respektive plats.

Foto: Jimmy Croona/Combat Camera/
Försvarsmakten.

För närvarande inriktas FIHM:s tillsyn mot kartläggning av de förorenade områdena och utredningar av tänkbara delåtgärder för att minska utläckage av PFAS-ämnen till grundvatten och

framförallt dricksvattentäkter. För FIHM är det dock viktigt att tillse att eventuella delåtgärder inte försvårar eller omöjliggör framtida saneringar.

Ett exempel på en sådan delåtgärd är ett förslag om övertäckning av den ovan nämnda föroreningen på den före detta flygbasen i Botkyrka kommun. Två utredningar indikerar att en övertäckning kan leda till en ungefärlig 95-procentig minskning av nuvarande utläckage av PFAS-ämnen till den närliggande vattentäkten, men de motsägs av en tredje utredning och vidare arbete är därför nödvändigt innan beslut fattas.

Om frustrationen slår till över att det går sakta är det viktigt att komma ihåg att detta är ett relativt

nytt forskningsområde. Kunskapen om PFAS och hur det påverkar omgivningen har ökat dramatiskt de senaste tio åren och därmed även möjligheterna att finna lösningar på problematiken.

Tekniken går framåt och forskning pågår, varför FIHM följer utvecklingen med stort intresse. Vår förhoppning är att utveckling av filter, nedbrytning av PFAS, reaktiva barriärer och andra spännande metoder för sanering kommer hjälpa oss vidare med PFAS-problematiken.

**Helene Nybom, miljö- och hälsoskyddsinspektör,
FIHM**